

A ki egy városban benne él, nyilvánvaló, hogy megszakítatlan nyüzsgésében elsődlegesen annak mindennapi megújulását érzékeli, még ha kellő különbségtételek megejtésével is. Aki viszont távolról, önnön múltjából s egykori megéltségéből figyel, bizonytalansággal leginkább emblematisztikus csúcsait érzékeli. A történések és megítélésük esetlegességét illetően – melyek halmazából a „Mi a történelem?” örökké újra megválaszolható kérdése adódik –, egy kétségbevonatlanul közös mérce híján, legfeljebb emberi érdeklődésünk, személyes érzékenységünk válogathat. Számomra, a távolban munkálkodó jogfilozófus számára, akit szervenélyesen foglalkoztatnak az antropológiai alapok s így egy közösség önmegtartó erejének tényezői is, a pécsiséget jelző ilyen szimbolikus érték például a területvesztést és a szerb megszállást követő, az egyetemfundálással egyidős lelki újjászületés, majd különösen egy izgalmas, máig példaértékű keresztény-szociális gondolkodás és gondoskodás megfogánása. De ilyen a Pécsi Egyetemi Könyvtár gyűjteményének létrejötte is Klimó György püspöki alapozásával, majd világi egyetemi intézményesülésével, és leginkább személyre szólóan az, ahogyan könyvtári munkálkodásával-búvárkodásával egyidejűleg az idegenből érkezett Várkonyi Nándor a hely tudójává-tudósává, csaknem világi szentté emelkedett.

Amiként egy régi alkalmi levélben fogalmaztam (*echo* [Pécs], 1999/2), a hozánk befutó időt gyakran – és korántsem feltétlen alaptalanul – valamiféle hanyatlásként szoktuk magunkban tudatosítani. Így már annak mezítelen tényében szintén jelet véltem felismerni, hogy a maga kételkedő bölcsességében is folyvást transzcendens üzeneteket megfogalmazó, az aktív irodalmiságtól a kutató esszéizmuson át a tudományszerű szintéziszig ívelő pályája során – a hazai kommunizmus Pécsen igencsak sötét intellektuális évtizedeiben tévedhetetlen fároszként, a szellem örök értékét felmutató reneszánsz sokoldalúság Várkonyi Nándorának a váltótársaként – az irodalomszervező kritikus, tehát a szellem kiválóságát immár egyetlen megnyilatkozására csökkentetten figyelő és megrajzó Tüskés Tibor vette át – amúgy megérdemelten, hiszen értékeit is megtestesítően – a megvilágító fáklya szerepét.

Tüskés meghatározó fénykora, a Jelenkort a magyar szellemi újrakezdés egyik ígéretévé emelő főszerkesztése nagyban-egészében egybeesett érettségit követő – miután osztályszármazásom „kizsákmányoló” gyanánti megbélyegeztetése automatikusan kiváltotta kizáratásomat az egyetemről – István-aknai bányászlétem, majd az innen a miskolci bányamérnöki egyetemre való, szintén csaknem automatikus felvételem nyomán a pécsi jogi karra történő, számos körülménnyel nehezített átvételemtől kezdődő tanulmányaim idejével. Tény, hogy Tüskést akkoriban még nem ismertem személyesen. Az akkori lírai termésém elbíráló Lovász Pál, akinek régimódi melankolikus-szomorkás költői konzervativizmusa aligha lelkesedhetett formabontó ifjonti kitöréseimért, rendre a biztos ítéletű Tüskésre hivatkozva minősítette közlésre még alkalmatlannak bőven termő zengeményeimet. Bezárva ezzel előttem az irodalmi érvényesülés pécsi kapuját, ami egyszersmind azzal járt, hogy az érdeklődő fiatalnak kétségkívül vonzó – s nem csekély mértékben bohém – környezet helyett, melyet az idekerült balett-táncosok, illetve a Dunántúli Naplóból ismert

publicisták – és főként Kende Sándor (1918–1992), Galambosi László (1928–1999), Bertha Bulcsu (1935–1997), Arató Károly (1939–1992), vagy éppen Kampis Péter (1940–1982) – Nádor-szállóbeli asztaltársasága jelentett, be kellett érnie iskolatársainak – például a zenész, s utóbb kaposvári színházi *maestrová* lett Hevesi András (1942–2009) és a festő Dombay Győző (1942–1994) nevével is fémjelezhető – nem kevésbé bohém körével. Nos, immár fővárosba szakadt intellektusként, miután nem is oly régen javaslatomra Tüskést Tibort a Baranya Barátainak Köre a szokás szerint a pécsi megyéspüspök úr rezidenciáján a Halottak napját megelőző pénteken rendezett éves találkozónkra meghívta, ismerkedhettem meg vele végre személyesen, nevünk megemlékezésével mindent tudva egymásról, mintha csak egy rég megszentelt hajdani barátságot folytattunk volna. Azóta, ha eljött üléseinkre, mindig egymás mellett ültünk, s mindig volt miről beszélgetnünk.

Sohasem gondoltam, hogy Tüskés Tibor egyszer valaha múlttá lehet, s távozhat az életünkből. Derűs, életigenlő emberszeretete öröklétet feltételezett, nem egy mulandó test gúnyját. Talán szerencsés véletlen, hogy a írásainak megjelenésükkor szentelt mindenkori figyelem után levelezését egyszerre volt módom megismerni – történetesen halála után, amikor az éppen általa alapított, mára sok országos kiválóságot megjelentető Pro Pannonia Kiadó egy elköltöztetési hírre akciót hirdetett. Így került a kezembe Fodor Andrással és Mészöly Miklóssal, valamint előbbinek Csorba Győzővel folytatott levelezése, s ezt egészítette ki utóbb Szirtes Gábor ajándéka, a Tüskés–Fodor-barátság háromkötetes dokumentumgyűjteményének közelmúltban megjelent záró darabja, s szinte beavatottként olvastam végig kettőjük bensőséges egymásra figyelésének e grandiózus kitérülését. Miközben a másik két levelezés nem keltette föl érdeklődésemet, pontosabban meglévő személyes ambivalenciáim erősítette meg – függetlenül például Csorba megindító fiatalkori teljesítményétől, a XII. század végi francia Hélinant de Froidmont *Les vers de la mort* című élettől búcsúzásának könyvészetileg is pazar formát kapott magyarításától (*A halál versei*, Janus Pannonius Társaság, 1940), vagy a költő Janus Pannonius-, illetve *Faust*-fordításától, valamint a kései, „kiteljesedő” versei iránti végtelen nagyrabecsülésemtől. Persze, személyesen ismerhettem Csorba Győzőt, Martyn Ferencet és további, itt és most méltánytalanul nem említett alkotókat, de mások esetében nem éreztem, hogy összteljesítményük, szakmaiságuk egyúttal Pécs szellemiségét is Tüskéséhez hasonló erővel építette volna.

Intimnek tetszett, meggyőzőnek, egyszersmind szellemileg és morális elköteleződésben csaknem társukká avatónak, hogy postára bízott beszámolóik életük fordulatait három évtizeden át nyomon követhetővé tették. S láttatták Fodor és Tüskés, e két közel-vidéki személyiség – lévén mindketten somogyi vasutasgyerekek – jó iránti elköteleződését, ügyek előmozdítására, akadályok legyőzésére s tetekre indító, s a belső megújulásra mindig kész képességét, törhetetlen szívósságát, transzcendenciába vetett mély, természetes hitét. Tösgyökeres városiként leginkább a vidéki egyszerűség közegében fogant csalhatatlan ösztöneiket csodálom. Érzékelve persze az ellenpólust is, ahogyan Fodor András életében a vele egyívású társal tör-

ténő kapcsolatépítés ellenkező szélső pontján a művészetközpontú világlátását történetesen szintén baranyai érintettséggel kiteljesítő Fülep Lajos magasodik. Érdekes, hogy pontosan ez utóbbi, az önnön trónjáról imádóit fogadó géniusz nem ritkán egy mesterséges értelem zabolázatlanságába botlik, míg a népből magukat felverekvőket véletlenül sem hagyja cserben józan eszük, legalábbis a közügyek megítélésekor.

Aligha mondhatná meg bárki: rendelhette volna-e másra Tüskés Tibort nem csekély és kitarást éppen nem nélkülöző tehetsége. A szerkesztő, a kéziratgondozó másokért él; az irodalomkritikus, a gyakorló irodalomtörténész pedig másokból. Tüskés is tudja ezt. Le is írja, olykor már sokallja, lázadozik is ellene, mindazonáltal – mert itt érzi saját bőrében, elemében magát, vagy mert nem vállalkozik arra, hogy egyetemi karrierrel méresse meg magát (nem csodálnám, ha ifjabb kora egyetlen számba jöhető lehetősége, a korabeli Pécsi Pedagógiai Főiskola terméketlensége egyenesen riasztotta volna), vagy mert egyszerűen csakis szabad értelmiségiként tudja elgondolni magát – kitart. Várkonyi is gályapad mellett töltötte életét, mint „is-teni könyvtáros” (Miklóssy Endre, Magyar Szemle, 1999/7–8); Tüskés pedig középiskolai tanár évtizedeken keresztül. Mégis, amennyire nyilvánvaló, annyira bántó is a fenti póre megállapítás. Mert bármiből is táplálkozik, bármit dolgoz fel humanista nemzetnevelőként, műgonddal gyönyörűvé formált szerzői vallomás kerekedik belőle. Ez az erőssége. Hogy nem akadémiai tudomány, ámde éppen ezért nem is személytelen. Éppenséggel nem *sine ira et studio*, vagyis – amiként római történeteit bevezetendő (*Annales* 1.1) Tacitus leszögezte – haragvást s részrehajlást nélkülöző. Hanem állást foglaló, olvasóit véle azonos értékrendű gondolkodásra serkentő. Pontosan olyasmi, amire a még olvasó magyarnak a legnagyobb szüksége lehetett a ránk erőszakolt idegen ideológiák elmúlt, szélsőségek egymásba való átcsapásának torz játékát is megélt évtizedei során.

A szóban forgó levelezésből egyértelműen kitűnik: aki felvállalta Pécsset, foglya is lett, s többé városa nem eresztette őt. Mert bár volt néhány kitorési kísérlete is – fővárosba költözés, a Somogy átvállalása, ami pedig egy újrakezdés sikerélményét is megadta neki –, ám hiába adta ezekhez teljes énjét, új környezetét már nem tudta magáévá tenni. Tüskés vallomásaiból úgy érzem, hogy otthon magát csak egy bizonytalanságaiban is biztos, kiszolgáltatottsága és sokszoros megaláztatása ellenére is kiszámíthatónak tartott, mert már megismert s begyakorolt terepen érezhette. Joggal félhetett az ismeretlentől, amely nyilván kíméletlenül rákényszerítette volna, hogy olyan irányt vegyen, melyet nem ő választott. Provinciája gyakran kisszerű összevisszaságában kellett hát megtalálnia a belső ösztönzéseket és nyugalmat. S bár eleget háborgott így is, de ebben sikerrel járt.

Példának tekintem hát: emblematikus megtestesülésnek, Pécs szellemi arculta egyik formálójának – és ma már mementójának – életét és erőfeszítéseit. Egyetlen jóvátehetetlen törés életében oly meghittséggel jellemzett családi élete, melyet a riasztó előjelek ellenére is engedett szétzilálódni, s ez meg is hozta a maga büntetését. Érdekességként említem csupán, hogy szemben a magam *ott-honos* tudatosságával, mely mihelyt az iskolában értesültem a Pécssett ragozásának nyelvtani kivételessé-

géről, rögvest történelmi, tehát morálisan kötelező kiváltságnak érzekelte azt, és – helyesen vagy helytelenül – nem is használta soha másként, nála e szép ragozás még szeretett somogyföldi székvárosa kapcsán sem hangzott el.

Polgár volt, és tudós nevelő; pécsi lett, és maradt. Valószínűleg szakmája mikrotörténeti visszaemlékezéseiben sem fog szerepelni másként, noha kései *Somogyországi szerkesztése* nyomot hagyott gyermekkorra tája s fővárosa arculatának formálódásában is.

Vajon folytatható ma és holnap ez a pálya? Lép-e majd más is hasonló útra? Lesz-e valamikor Pécssett vagy éppen Kaposvárott követője? Gyermekeivel, egy több-letérdeklődéstől színezett hivatásszerű tanárlét és az akadémiai tudományművelés alternatívájával szemben ő egy maga választotta köztességben, az irodalomközpontú közérdekű publicisztikában kereste hivatását. Ma már paradoxonnak tűnik, hogy szocializmusunk hazai feltételei közepette ez gondolható és járható ösvény volt. Hiszen a legkeményebb szovjet-marxista indoktrináció és az irodalomtudományban elterpeszkedő doktriner zsarnokság ellenére intézményes csatornáit születtek a honföltésnek, benne nemzeti dilemmáink irodalmi láttatásának. A támogatás–tűrés–tiltás szabályrendszerében ennek is megvolt, meg lehetett a maga helye. S ma már akár meghatottan multhatunk is azon, milyen programok szabdalták szét hőseink idejét a különböző könyvnapokon és egyéb rendezvényeken, és milyen bonyodalmak, vilongások kísérték ezeket. Szabó Dezső, Kodolányi János, Németh László és Illyés Gyula kora azonban mára lezárult – annak ellenére, hogy látva a tudományosság nevében mostanság helyükbe lépő egyoldalúságokat, a kendőzetlen kozmopolitizmust és gyakori politológiai zagyvaságokat, esendőségük ellenére is tényleg profetikusan szerepben észleljük ezeket az egykori írói nagyságokat. A Tüskés Tiborban még ugyancsak meglevő belső tűz azonban folytatható örökség. Izzására, Pécs nagy hagyományú értékeinek tudatosítására, sorsa felvállalására, országunk s gyermek-, majd idős kora Somogyországában dolgaiban való, ily háttérrel és tudatossággal cselekvő részvételre változatlanul szükségünk van. Jó lenne, ha az ilyen hazulról hozott szenvedély és elköteleződés, amely e két egy akolból érkező somogyi vasutasgyermekben, Fodor Andrásban és Tüskés Tiborban mindvégig munkált, a jövő nemzedékek képviselőiben is megfogható.

Szükségesek a példaképek. Tüskés Tibort pontosan azért siratom e lapban, mert tudom, hogy példaképpé magasodott. Életútja olvasható, keservei megismerhetők. Pécs szellemtörténetében megkerülhetetlen az a szervezőerő és összefoglaló szerep, amely munkás életét jellemezte. És születésének helye, a somogyi Balaton-part Szántódja is joggal vallja szintén a magáénak. Tudjuk, persze, hogy bármiféle helyi fókuszálás mindig fel is nagyítja a dolgokat – de mindez csakis azért történik, hogy jobban láthatóvá tegyünk azokat. Márpedig Tüskés Tibor emlékének ápolása mindkét helyen egyaránt ezt szolgálja. Ezt követeli tőlünk a „hely szelleme”, s egyúttal a kötelességünk és legsajátabb önérdekünk is ez.